КЛЮЧОВА ТЕМА[1]
Статті 5 і 34
Статус потерпілого в контексті скарг за статтею 5 про компенсацію/визнання порушення з боку національних судів

(Останнє оновлення: 31.08.2026)

Вступ

Під час розгляду статусу потерпілих у контексті скарг за статтею 5 Суд дійшов висновку, що компенсація сама собою не може забезпечити достатнього відшкодування за страждання: національні суди повинні оцінювати конкретні скарги заявників згідно з цим положенням і/або визнавати, прямо чи опосередковано, порушення цього положення. Проте в деяких справах Суд дійшов висновку, що достатнє визнання порушення статті 5 національними судами може ґрунтуватися на загальній оцінці обставин справи.

Мета цієї ключової теми полягає у визначенні та аналізі нюансів, що лежать в основі підходу Суду в таких справах.

Принципи, виведені на підставі сучасної судової практики

Як правило, рішення чи захід, прийняті на користь заявника, в принципі не є достатньою підставою для позбавлення його статусу потерпілого, якщо тільки державні органи не визнають, прямо або по суті, та не відшкодують шкоду за порушення Конвенції (*«Далбан проти Румунії» (Dalban v. Romania)* [ВП], 1999, § 44; *«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1))* [ВП], 2006, §§ 179-180). Отримане таким чином відшкодування шкоди повинно бути належним і достатнім. Лише у випадку виконання обох цих умов субсидіарна природа механізму захисту, створеного Конвенцією, перешкоджає подальшому розгляду заяви (*«Румен проти Бельгії» (Rooman v. Belgium)* [ВП], 2019, §§ 129 і 132; *«Селагаттін Демірташ проти Туреччини (№ 2)» (Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2))* [ВП], 2020, §§ 218 і 220).

У контексті незаконного тримання під вартою Суд загалом погодився, що позов про відшкодування шкоди у зв'язку із закриттям кримінального провадження не міг забезпечити відшкодування шкоди за порушення статті 5, де така дія не могла передбачати або не передбачала оцінки та/або достатнє визнання конкретних скарг заявників за цим положенням (*«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy)* [ВП], 2000, §§ 143-144; *«Дубовцев та інші проти України» (Dubovtsev and Others v. Ukraine)*, 2021, § 68, з додатковими посиланнями). Відповідно, відшкодування як таке не рівнозначне визнанню національними судами того, що тримання під вартою не відповідало вимогам статті 5 Конвенції (*«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy)* [ВП], 2000, § 143; *«Любушкін проти Росії» (Lyubushkin v. Russia)*, 2015, §§ 49-52). Просто врахувати тривалість досудового тримання під вартою при визначенні суми компенсації вважається недостатнім за відсутності належного визнання, прямо чи опосередковано, недотримання пункту 3 статті 5 (*там само*).

[1] Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.
Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

Водночас Суд виокремив цей підхід у деяких справах, де на підставі загальної оцінки обставин можна було зробити висновок про наявність достатньо чіткого визнання порушення статті 5 національними судами (*«Дімо Дімов та інші проти Болгарії» (Dimo Dimov and Others v. Bulgaria)*, 2020, § 54; *«Дубовцев та інші проти України» (Dubovtsev and Others v. Ukraine)*, 2021, §§ 59-61; *«Шиповик проти Північної Македонії» (Shipovikj v. North Macedonia)* (ухв.), 2021, §§ 50-51). Це може включати встановлення характеру відповідного права, причин, наведених національними органами у відповідному рішенні, та стійкість зворотних наслідків для заявника після ухвалення такого рішення (*«Щенсновічюс проти Литви» (Ščensnovičius v. Lithuania)*, 2018, § 89). Відповідно, для прикладу, визнання надмірної тривалості провадження може вважатися рівнозначним належному визнанню надмірної тривалості тримання під вартою (*там само*, § 91; порівняйте та зіставте з рішенням у справі *«Малков проти Естонії» (Malkov v. Estonia)*, 2010, § 41). Висновки національного суду щодо законності позбавлення свободи також можуть означати попереднє визнання, принаймні по суті, порушення прав заявника згідно з пунктом 3 статті 5 (*«Булач проти Туреччини» (Bulaç v. Turkey)*, 2021, § 51; *«Ілкер Деніз Юджел проти Туреччини» (İlker Deniz Yücel v. Turkey)*, 2022, § 71).

Більше того, визнання по суті надмірної тривалості тримання заявника під вартою, хоч і здійснене під час визначення суми компенсації, також може вважатися достатнім у цьому контексті. Той факт, що компенсація надається на підставі правової бази припинення провадження або винесення виправдувального вироку, схоже, не має особливого значення в цьому контексті, якщо виконується умова достатнього визнання порушення (*«Дімо Дімов та інші проти Болгарії» (Dimo Dimov and Others v. Bulgaria)*, 2020, § 54; *«Шиповик проти Північної Македонії» (Shipovikj v. North Macedonia)* (ухв.), 2021, §§ 50-51). Характер і розмір компенсації, а також аргументи, які використовуються національними судами для її надання можуть бути не менш важливими факторами, на яких ґрунтується оцінка Судом наявності достатнього визнання порушення (*там само*).

Крім того, що стосується «належного» та «достатнього» характеру відшкодування, Суд дійшов висновку, що ці аспекти залежать від усіх обставин справи, беручи до уваги, зокрема, характер порушення Конвенції, про яке йдеться (*«Селамі та інші проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Selami and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)*, 2018, §§ 95-96; *«Шиповик проти Північної Македонії» (Shipovikj v. North Macedonia)* (ухв.), 2021, § 48). Загалом належне та достатнє відшкодування вимагатиме присудження компенсації (*«Московець проти Росії» (Moskovets v. Russia)*, 2009, § 50). Визнання стверджуваного порушення національними судами само собою не становить достатнього відшкодування (*«Радоньїч та Роміч проти Сербії» (Radonjić and Romić v. Serbia)*, 2023, § 49). Під час оцінки достатності присудженого відшкодування Суд розглядатиме власну практику в співставних ситуаціях, пов'язаних з незаконним триманням під вартою (*«Стайков проти Болгарії» (Staykov v. Bulgaria)*, 2006, §§ 91-92; *«Ведат Догру проти Туреччини» (Vedat Doğru v. Turkey)*, 2016, §§ 39-40; *«Білал Ак'їлдіз проти Туреччини» (Bilal Akyıldız v. Turkey)*, 2020, § 42). Втім, належне відшкодування не обов'язково передбачає грошову компенсацію: зменшення вироку заявника також може вважатися достатнім відшкодуванням (*«Щенсновічюс проти Литви» (Ščensnovičius v. Lithuania)*, 2018, § 92; *«Порше проти Швейцарії» (Porchet v. Switzerland)* (ухв.), 2019, §§ 21-26; порівняйте та зіставте з рішенням у справі *«Малков проти Естонії» (Malkov v. Estonia)*, 2010, § 40).

Варті уваги приклади

- *«Селагаттін Демірташ проти Туреччини (№ 2)» (Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2)* [ВП], 2020 — висновок Конституційного Суду про те, що рішення про *продовження* строку тримання заявника під вартою були недостатньо

мотивованими, не означав, що рішення про *початкове* обрання запобіжного заходу у вигляді досудового тримання під вартою суперечило пункту 3 статті 5. Тому не було визнано порушення права, гарантованого цим положенням. Отже, не було визнання порушення права, яке охороняється цим положенням (§ 222) — *статус потерпілого визнано*.

- *«Стайков проти Болгарії» (Staykov v. Bulgaria)*, 2006 — під час присудження компенсації національний суд вказав, хоч і узагальнено, на надмірну тривалість досудового тримання заявника під вартою. Крім того, розмір компенсації було визнано належним і достатнім відшкодуванням шкоди заявнику (§§ 90-93) — *статус потерпілого втрачено*.
- *«Малков проти Естонії» (Malkov v. Estonia)*, 2010 — хоча у рішенні національного суду згадується про тривалий строк тримання заявника під вартою, національний суд дійшов висновку, що тривалість кримінального провадження не була обґрунтованою. Крім того, зменшення заявнику покарання не було визнано достатнім відшкодуванням у зв'язку з порушенням статті 5 Конвенції (§ 41) — *статус потерпілого визнано*.
- *«Шкарупа проти Росії» (Shkarupa v. Russia)*, 2015 — попри те, що національний суд посилався у своєму рішенні на статтю 5 Конвенції, тримання заявника під вартою не було визнано незаконним, але не у зв'язку з несумісністю з цим положенням, а у зв'язку з тим, що заявника було виправдано. Тривалість тримання під вартою було взято до уваги під час розрахунку розміру компенсації, проте в рішенні суду не визнавалося, що ця тривалість була надмірною або що ухвали про продовжене тримання заявника під вартою не мали відповідних та достатніх підстав (§ 77) — *статус потерпілого визнано*.
- *«Любушкін проти Росії» (Lyubushkin v. Russia)*, 2015 — задовольнивши позов заявника про відшкодування моральної шкоди, національний суд постановив, що тримання заявника під вартою було незаконним не у зв'язку з несумісністю з вимогами, викладеними в пункті 3 статті 5 Конвенції, а у зв'язку з тим, що заявника було виправдано. Тривалість досудового тримання заявника під вартою було взято до уваги лише під час розрахунку розміру компенсації, проте у відповідному рішенні не визнавалося, прямо чи опосередковано, що ця тривалість була надмірною або що ухвали про продовжене тримання заявника під вартою не мали відповідних та достатніх підстав (§ 51) — *статус потерпілого визнано*.
- *«Щенсновічюс проти Литви» (Ščensnovičius v. Lithuania)*, 2018 — посилаючись на висновок про те, що заявника тримали під вартою протягом тривалого часу і що кримінальне провадження було невиправдано тривалим Суд постановив, що національний суд достатньою мірою визнав порушення статті 5 Конвенції. Крім того, зменшення покарання було визнано достатнім відшкодуванням (§§ 90-92) — *статус потерпілого втрачено*.
- *«Дімо Дімов та інші проти Болгарії» (Dimo Dimov and Others v. Bulgaria)*, 2020 — Суд зазначив, що, відповідно до усталеної практики національного суду, припинення кримінального провадження також призвело до визнання досудового тримання під вартою неправомірним, і у конкретних обставинах справи Верховний Касаційний Суд визнав по суті надмірну тривалість тримання під вартою щодо пункту 3 статті 5 Конвенції. Характер і розмір компенсації також було визнано належними та достатніми (§§ 54-55) — *статус потерпілого втрачено*. Водночас Суд постановив, що заявник не втратив статусу потерпілого у зв'язку зі скаргами про порушення пункту 4 і 5 статті 5 Конвенції, оскільки ці питання не розглядались національними судами, прямо чи опосередковано, в цій справі (§ 58);

- *«Білал Ак'їлдіз проти Туреччини» (Bilal Akyıldız v. Turkey)*, 2020 — національний суд постановив, що тримання заявника під вартою було несправедливим, і присудив компенсацію просто у зв'язку з винесенням щодо нього виправдувального вироку, не намагаючись розглянути, чи було тримання заявника під вартою пов'язано з процесуальною помилкою, чи ґрунтувалося на обґрунтованій підозрі про вчинення ним правопорушення, в якому його було обвинувачено. Крім того, на думку Суду, розмір компенсації за моральну шкоду був значно меншим, ніж суми компенсації, які присуджувались Судом у аналогічних справах щодо незаконного тримання під вартою (§ 42) — *статус потерпілого визнано*.
- *«Дубовцев та інші проти України» (Dubovtsev and Others v. Ukraine)*, 2021 — дисциплінарні провадження стосовно суддів, які санкціонували тримання заявників під вартою (ініційовані самими заявниками), під час яких зрештою було ухвалено рішення, що одна із протиправних дій суддів призвела до необґрунтованого тримання під вартою деяких відповідних заявників, були визнані Судом достатнім визнанням наявності елементів незаконності та свавілля в обранні заявникам запобіжного заходу (§§ 60-61). Також було взято до уваги той факт, що заявники не оскаржували розумність розміру присудженого їм відшкодування шкоди (§ 62) — *статус потерпілого втрачено*.
- *«Шиповик проти Північної Македонії» (Shipovikj v. North Macedonia)* (ухв.), 2021 — попри те, що компенсацію було присуджено згідно з правовими положеннями у зв'язку зі зняттям кримінальних обвинувачень, Суд постановив, що висновки національних судів містили чітке визнання необґрунтованості досудового тримання заявників під вартою. Зокрема, Суд відзначив комплексний характер присудження компенсації у тому, що воно стосувалося «всієї моральної шкоди» для заявників і враховувало «всі обставини справи». Суд постановив, що компенсація, присуджена у зв'язку зі зняттям із заявників кримінальних обвинувачень, була невіддільною від будь-якої компенсації, на яку вони могли мати право внаслідок необґрунтованого позбавлення їх свободи (§§ 50-51). Крім того, грошову компенсацію було визнано достатньою (§§ 52-53) — *статус потерпілого втрачено*.
- *«Булач проти Туреччини» (Bulaç v. Turkey)*, 2021 — висновки національного суду щодо законності позбавлення свободи означали, що мало місце визнання, принаймні по суті, порушення прав заявника згідно з пунктом 3 статті 5 (§ 51). Однак з огляду на тривалість тримання заявника під вартою Суд визнав присуджену йому компенсацію явно недостатньою, беручи до уваги обставини справи (§ 53; див. також рішення у справі *«Ілкер Деніз Юджел проти Туреччини» (İlker Deniz Yücel v. Turkey)*, 2022, §§ 71-74) — *статус потерпілого визнано*.
- *«Япукван проти Туреччини» (Yapuquan v. Türkiye)* (ухв.), 2022 — висновки Конституційного Суду щодо законності позбавлення свободи прирівнювалися до прямого визнання порушення статті 5 (§§ 78-79). Що стосується присудженої компенсації, то попри те, що її розмір був меншим, ніж Суд призначив би у співставних ситуаціях, він не був явно непропорційним з огляду на конкретні обставини справи: зв'язок заявника з зовнішнім світом не був обмеженим, він мав доступ до радіоприймального обладнання і необмежені можливості отримувати медичну допомогу (§ 81) — *статус потерпілого втрачено*.
- *«Радоньїч та Роміч проти Сербії» (Radonjić and Romić v. Serbia)*, 2023 — визнання порушення пункту 3 статті 5 Конституційним Судом, проте відсутність компенсації моральної шкоди. Національне право не передбачало чіткої та усталеної можливості вимагати належної компенсації (§§ 48-52) — *статус потерпілого визнано*.
- *«Браян та інші проти Росії» (Bryan and Others v. Russia)*, 2023 — компенсація, присуджена заявникам за результатами врегулювання, досягнутого в

міждержавному спорі, була недостатньою у зв'язку з невизнанням порушення їхніх прав. Припинення кримінального провадження після загальної амністії, не пов'язаної з конкретною ситуацією заявників, не було визнано доказом такого визнання (§ 45) — *статус потерпілого визнано*.

- *«Романов та інші проти Росії» (Romanov and Others v. Russia)*, 2023 — сума 27 євро, присуджена одному з заявників як компенсація моральної шкоди у зв'язку з незаконним позбавленням свободи, не становила належного і достатнього відшкодування (§ 86) — *статус потерпілого визнано*.
- *«Спісак проти Чеської Республіки» (Spišák v. the Czech Republic)*, 2024 — автоматичне вирахування всього періоду тримання під вартою з терміну ув'язнення, призначеного заявнику, що не ґрунтується безпосередньо або по суті на стверджуваному порушенні статті 14 у поєднанні зі статтею 5 (§ 51) — *статус потерпілого визнано*.

Подальші посилання

Посібники з судової практики:

- Посібник з прийнятності заяв [Admissibility Guide]
- Посібник зі статті 5 — Право на свободу та особисту недоторканість [Guide on Article 5 - Right to liberty and security]

Інші ключові теми:

- Короткострокове тримання під вартою (стаття 5) [Short-term detentions (Article 5)]
- *Locus standi* (правосуб'єктність) родичів (непрямих потерпілих) при зверненні до Суду у випадку смерті безпосереднього потерпілого (статті 34/35) [The *locus standi* of relatives (indirect victims) to bring a case to the Court when the direct victim has died (Article 34/35)]
- *Locus standi* (правосуб'єктність) представників при зверненні до Суду у випадку смерті безпосереднього потерпілого (статті 34/35) [The *locus standi* of representatives to bring/pursue a case before the Court when the direct victim has died (Article 34/35)]
- Поняття позбавлення свободи (Стаття 5) [The notion of deprivation of liberty (Article 5)]

КЛЮЧОВІ ПОСИЛАННЯ ІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Провідна справа:

- *«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy)* [ВП], № 26772/95, ЄСПЛ 2000-IV (статус потерпілого визнано);
- *«Румен проти Бельгії» (Rooman v. Belgium)* [ВП], № 18052/11, 31 січня 2019 року (статус потерпілого визнано);
- *«Дімо Дімов та інші проти Болгарії» (Dimo Dimov and Others v. Bulgaria)*, № 30044/10, 07 липня 2020 року (статус потерпілого втрачено у зв'язку зі скаргою згідно з пунктом 3 статті 5; статус потерпілого визнано у зв'язку зі скаргами згідно з пунктами 4 і 5 статті 5);
- *«Дубовцев та інші проти України» (Dubovtsev and Others v. Ukraine)*, №№ 21429/14 і 9 інших, 21 січня 2021 року (статус потерпілого втрачено щодо 9 заявників; статус потерпілого визнано для решти заявників).

Інші справи щодо статті 5:

- *«Стайков проти Болгарії» (Staykov v. Bulgaria)*, № 49438/99, 12 жовтня 2006 року (статус потерпілого втрачено);
- *«Московєц проти Росії» (Moskovets v. Russia)*, № 14370/03, 23 квітня 2009 року (статус потерпілого визнано);
- *«Малков проти Естонії» (Malkov v. Estonia)*, № 31407/07, 04 лютого 2010 року (статус потерпілого визнано);
- *«Шкарупа проти Росії» (Shkarupa v. Russia)*, № 36461/05, 15 січня 2015 року (статус потерпілого визнано);
- *«Любушкін проти Росії» (Lyubushkin v. Russia)*, № 6277/06, 22 жовтня 2015 року (статус потерпілого визнано);
- *«Ведат Догру проти Туреччини» (Vedat Doğru v. Turkey)*, № 2469/10, 05 квітня 2016 року (статус потерпілого визнано);
- *«Селамі та інші проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Selami and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)*, № 78241/13, 01 березня 2018 року (статус потерпілого визнано);
- *«Щенсновічюс проти Литви» (Ščensnovičius v. Lithuania)*, № 62663/13, 10 липня 2018 року (статус потерпілого втрачено);
- *«Порше проти Швейцарії» (Porchet v. Switzerland)* (ухв.), № 36391/16, 08 жовтня 2019 року (статус потерпілого втрачено);
- *«Білал Ак'їлдіз проти Туреччини» (Bilal Akyıldız v. Turkey)* [ВП], № 36897/07, 15 вересня 2020 року (статус потерпілого визнано);
- *«Селагаттін Демірташ проти Туреччини (№ 2)» (Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2))* [ВП], № 14305/17, 22 грудня 2020 року (статус потерпілого визнано);
- *«Шиповик проти Північної Македонії» (Shipovikj v. North Macedonia)* (ухв.), №№ 77805/14 і 77807/14, 09 березня 2021 року (статус потерпілого втрачено);
- *«Булач проти Туреччини» (Bulaç v. Turkey)*, № 25939/17, 08 червня 2021 року (статус потерпілого визнано);
- *«Ілкер Деніз Юджел проти Туреччини» (İlker Deniz Yücel v. Turkey)*, № 27684/17, 25 січня 2022 року (статус потерпілого визнано);

- *«Япукван проти Туреччини» (Yapuquan v. Türkiye)* (ухв.), №№ 70333/16 і 160/18, 20 вересня 2022 року (статус потерпілого втрачено);
- *«Радоньїч та Роміч проти Сербії» (Radonjić and Romić v. Serbia)*, № 43674/16, 04 квітня 2023 року (статус потерпілого визнано);
- *«Браян та інші проти Росії» (Bryan and Others v. Russia)*, № 22515/14, 27 червня 2023 року (статус потерпілого визнано);
- *«Романов та інші проти Росії» (Romanov and Others v. Russia)*, №№ 58358/14 і 5 інших, 12 вересня 2023 року (статус потерпілого визнано);
- *«Спісак проти Чеської Республіки» (Spišák v. the Czech Republic)*, № 13968/22, 20 червня 2024 року (статус потерпілого визнано).